

HOẠT ĐỘNG CỦA ĐỒNG CHÍ NGUYỄN SỸ SÁCH TRONG QUÁ TRÌNH VẬN ĐỘNG THÀNH LẬP ĐẢNG CỘNG SẢN VIỆT NAM

PGS, TS TRẦN THỊ THU HƯƠNG

Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

TS TRẦN CAO NGUYỄN

Đại học Vinh

Tóm tắt: Là một thanh niên yêu nước xuất thân từ một gia đình Nho học ở Nghệ An, Nguyễn Sỹ Sách sớm tìm đến với cách mạng. Ngay khi hoạt động của *Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên* ảnh hưởng đến phong trào trong nước, Nguyễn Sỹ Sách hướng theo con đường cách mạng của lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc, trở thành một trong những yêu nhân của Kỳ bộ Thanh niên Trung Kỳ. Ngày 19-12-1929, ông đã hy sinh anh dũng trước mũi súng quân thù. Dù cuộc đời hoạt động ngắn ngủi, nhưng ông đã có đóng góp quan trọng trong quá trình vận động thành lập Đảng, góp phần hiện thực hóa chủ trương của lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc đối với cách mạng Việt Nam.

Từ khóa: Nguyễn Sỹ Sách; quá trình vận động thành lập Đảng; Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên

1. Tham gia các hoạt động của tổ chức thanh niên trí thức, tuyên truyền tinh thần yêu nước chống ngoại xâm

Nguyễn Sỹ Sách sinh ngày 20-1-1905 trong một gia đình nhà nho nghèo ở làng Tú Viên (nay là xã Thanh Lương), huyện Thanh Chương, tỉnh Nghệ An. Lớn lên trên vùng đất có truyền thống hiếu học và truyền thống kiên cường chống ngoại xâm, người thanh niên Nguyễn Sỹ Sách sớm có ý thức chống lại cường quyền, áp bức dân tộc. Vốn thông minh, lại được hưởng sự

giáo dục từ người cha là một nhà nho cương trực, năm 11 tuổi, Nguyễn Sỹ Sách đã đỗ đầu kỳ thi tuyển sinh, 13 tuổi đỗ thứ hai kỳ thi tiểu học, 17 tuổi đỗ bằng Thành chung khoá đầu Trường trung học thành phố Vinh. Giữa năm 1924, ông được bổ dụng làm trợ giáo trường tiểu học Pháp - Việt thị xã Hà Tĩnh - vào giữa lúc phong trào vận động yêu nước ở Nghệ-Tĩnh đã khá phát triển. Ở Trung Kỳ thời điểm đó, Hội Phục Việt là một tổ chức cách mạng quốc gia do các phần tử trí thức yêu nước sáng lập, đang hoạt động

sôi nổi và thu hút nhiều trí thức tham gia. Thị xã Hà Tĩnh cũng là nơi phản ánh tương đối đầy đủ các hoạt động của phong trào theo tổ chức yêu nước này.

Tháng 7-1925, Nguyễn Sỹ Sách gia nhập Hội Phục Việt (sau đổi thành Hội Hưng Nam, đến giữa năm 1927 đổi tên là Việt Nam Cách mạng đồng chí hội)¹. Là giáo viên phụ giảng môn Quốc sử và Việt văn nên Nguyễn Sỹ Sách có điều kiện để tuyên truyền, giác ngộ quần chúng, nhất là lớp học sinh, giáo viên, thanh niên trí thức có tư tưởng tiến bộ, yêu nước, căm thù thực dân, phong kiến để tham gia vào Hội.

Được giao trách nhiệm cùng với cụ Lê Văn Huân phát triển cơ sở ở Hà Tĩnh, Nguyễn Sỹ Sách bí mật tìm đọc sách báo tiến bộ ở Pháp gửi về và dịch ra tiếng Việt những bài báo quan trọng để tuyên truyền rộng rãi trong các trường học. Ông đã bắt mối liên lạc quần chúng, tạo thuận lợi việc phát triển tổ chức và thành lập tỉnh bộ Hội Hưng Nam ở Hà Tĩnh (Hội Hưng Nam ở Hà Tĩnh đã phát triển cơ sở từ thị xã Hà Tĩnh đến các huyện Hương Khê, Kỳ Anh, Can Lộc, Đức Thọ, Cẩm Xuyên, Hương Sơn, Nghi Xuân, Thạch Hà...).

Cùng với việc tuyên truyền tư tưởng yêu nước trong thanh niên, Nguyễn Sỹ Sách tham gia hoạt động của các phong trào đấu tranh ở địa phương như phong trào đòi thực dân Pháp thả Phan Bội Châu, lễ truy điệu Phan Châu Trinh. Những hoạt động của Nguyễn Sỹ Sách đã bị chính quyền thực dân theo dõi và Nha học chính Trung Kỳ chuyển ông vào dạy tại Trường tiểu học Pháp - Việt ở Phú Vang, một huyện gần kinh đô Huế. Chỉ một thời gian ngắn, Nguyễn Sỹ Sách bỏ nghề dạy học, về quê hoạt động cách mạng. Sau đó, ông thi vào ngành đường sắt, trở thành nhân viên ngành hỏa xa Đông Dương. Chính trong môi trường này, ông được

gần gũi công nhân và hiểu rõ thêm cuộc sống của công nhân dưới chế độ cai trị của thực dân Pháp. Chỉ làm trong thời gian ngắn ông quyết định bỏ việc, về Vinh tham gia mở hiệu “Tam kỳ thư quán”, phát hành sách báo tiến bộ và làm nơi liên lạc giữa lãnh đạo của Hội Hưng Nam ở Vinh với các tỉnh trong nước.

Đây là thời điểm Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên do lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc thành lập ở Quảng Châu, Trung Quốc đã có những tác động mạnh mẽ đối với tầng lớp thanh niên yêu nước ở trong nước, nhất là Trung Kỳ. Giữa năm 1926, Nguyễn Sỹ Sách bắt được liên lạc với số cán bộ Hội Thanh niên vừa ở Quảng Châu về. Thông qua họ, ông hiểu thêm về nhiều điều mới mẻ về cách mạng và những hoạt động của Nguyễn Ái Quốc. Ông được Tổng bộ Hội Hưng Nam cử sang Quảng Châu tìm cách tìm gặp lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc; nhưng ra đến Hải Phòng, ông bị thực dân Pháp theo dõi, nên phải quay trở lại².

Tháng 7-1927, Nguyễn Sỹ Sách cùng với đồng chí Nguyễn Đức Cảnh, Trịnh Đình Cửu, Trần Hậu Toàn... được Tổng bộ Hội Hưng Nam cử sang dự lớp huấn luyện do Tổng bộ Thanh niên tổ chức tại Quảng Châu, Trung Quốc. Đây là thời điểm sau cuộc chính biến phản cách mạng của Trung Hoa dân quốc, ở Quảng Châu Đảng Cộng sản Trung Quốc bị đặt ra ngoài vòng pháp luật. Lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc đã phải tạm rời Quảng Châu, đồng chí Hồ Tùng Mậu được cử phụ trách lớp học. Nội dung huấn luyện là những tài liệu đã được đồng chí Nguyễn Ái Quốc soạn giảng cho các lớp trước³. Từ lớp huấn luyện, Nguyễn Sỹ Sách được kết nạp vào tổ chức Thanh niên cộng sản Đoàn. Sau khi lớp học bế mạc, ông lại được cử vào Ban chấp hành Tổng bộ Thanh niên. Lớp huấn luyện kết thúc, các đồng chí khác ra về; Nguyễn Sỹ Sách ở lại để giải quyết một số công việc của

Tổng bộ. Sau đó, đồng chí Hồ Tùng Mậu trực tiếp bố trí cho Nguyễn Sỹ Sách đi tàu thủy về thẳng Sài Gòn⁴.

Về nước, Nguyễn Sỹ Sách được cử làm Bí thư Kỳ bộ Hội Việt Nam Thanh niên cách mạng Trung Kỳ. Ông đã đến các tỉnh chỉ đạo việc xây dựng và phát triển tổ chức Hội; dịch sách, biên soạn tài liệu, bồi dưỡng lý luận cho cán bộ, hội viên.

Nguyễn Sỹ Sách đề nhiều tâm sức cho việc chuẩn bị hợp nhất tổ chức Hội Hưng Nam và tổ chức Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên. Thời điểm này việc hợp nhất giữa hai tổ chức có nhiều khó khăn, nhiều ý kiến chưa đồng thuận.

Khó khăn lớn nhất lúc này là việc vận động hợp nhất giữa Hội Hưng Nam và Hội Thanh niên. Mặc dù hai bên đã cử đại biểu tiến hành nhiều cuộc gặp gỡ trao đổi, nhưng vẫn gặp bế tắc. Đầu năm 1928, Nguyễn Sỹ Sách sang Quảng Châu xin ý kiến của Tổng bộ Hội Thanh niên⁵. Sau khi nghe Nguyễn Sỹ Sách báo cáo tình hình, ngày 18-3-1928, Tổng hội Thanh niên có thư “Thân gửi các đồng chí trong nước” cho Tổng bộ Hội Hưng Nam. Trong đó viết: “Đối với việc hợp nhất hai hội chúng ta, các đồng chí đã đưa người sang bàn bạc và chúng tôi cũng có cử người về hoặc chỉ thị cho Tổng hội trong nước để lo toan việc ấy, nhưng chưa làm được... Ngày nay, không nên để tình trạng phân biệt, chúng tôi đề nghị các đồng chí là đem toàn hội của các đồng chí sáp nhập vào hội chúng tôi..., còn việc lập Tổng Hội trong nước sau đó sẽ cử đại biểu của hai bên bàn định.

Ngoài một số ý kiến lớn nói trên, còn các chi tiết khác đồng chí Nguyễn Sỹ Sách sẽ bàn thêm.

Chúng tôi gửi lời kính chúc các đồng chí thành công và hăng hái hoạt động đưa cách mệnh tiến lên”⁶.

Qua bức thư này, có thể khẳng định rõ hơn về vai trò của Nguyễn Sỹ Sách trong việc vận động,

thuyết phục hai tổ chức yêu nước Việt Nam thời điểm đó, nhằm thực hiện chủ trương của Hội Thanh niên là “cốt để gây một cuộc cách mệnh ở đất nước Việt Nam. Vậy, bất cứ đảng cách mệnh Việt Nam nào, không phân biệt màu sắc chính trị, chúng tôi đều vui lòng hợp nhất”⁷.

Nguyễn Sỹ Sách trở về Nghệ-Tĩnh, mang theo chương trình và chỉ thị của Tổng bộ Hội Thanh niên ở hải ngoại về việc thành lập một tỉnh bộ của Hội tại địa phương. Được sự ủy nhiệm của Tổng bộ, Nguyễn Sỹ Sách đã triệu tập đại biểu của hai tổ chức họp ở làng Kim Liên (Nam Đàn), cố gắng hết sức mình để hợp nhất hai tổ chức; nhưng, do một số đại biểu mang tư tưởng thành kiến cá nhân, cục bộ nên hội nghị không thể thống nhất được quan điểm; một số yêu sách của lãnh đạo Hội Thanh niên đề ra quá khắt khe nên lãnh đạo của Hội Hưng Nam không chấp nhận⁸.

Không tán thành cách hợp nhất, ngày 14-7-1928, các yếu nhân Hội Hưng Nam họp hội nghị tại Huế, cải tổ Hội thành Tân Việt cách mạng Đảng. Việc làm riêng rẽ này đã dẫn tới mâu thuẫn sâu sắc giữa hai tổ chức cách mạng ở trong nước. Trong bối cảnh đó, Nguyễn Sỹ Sách vẫn kiên trì chủ trương hợp nhất theo quan điểm đúng đắn của Tổng bộ Hội Thanh niên.

Mật thám Pháp theo dõi chặt chẽ hoạt động của Nguyễn Sỹ Sách. Ngày 19-10-1928, ông bị thực dân Pháp bắt giam. Mật thám Pháp giải ông vào Huế rồi lại đưa ra Vinh tra hỏi, không khai thác được gì, một tháng sau, chúng buộc phải trả tự do.

2. Nỗ lực hoạt động trong tổ chức Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên, tuyên truyền, đóng góp vào quá trình vận động thành lập chính đảng ở Việt Nam

Sau khi ra tù, Nguyễn Sỹ Sách tiếp tục hoạt động trong tổ chức Hội Việt Nam Cách mạng

Thanh niên. Đây là thời điểm thực dân Pháp đánh phá các tổ chức cách mạng, đặc biệt là tổ chức Thanh niên do Nguyễn Ái Quốc lập ra và lãnh đạo, được chúng cho là “có mầm mống cộng sản”. Nhưng ở Trung Kỳ, cơ quan Kỳ bộ đặt ở thành phố Vinh (Nghệ An), cơ sở Hội Thanh niên cách mạng đã phát triển mạnh ở các tỉnh Nghệ An, Hà Tĩnh, Thừa Thiên, Quảng Trị, Quảng Nam - Quảng Ngãi, Nha Trang và Thanh Hóa. Đầu năm 1929, Kỳ bộ Thanh niên ở Trung Kỳ đã có tới 1.000 hội viên, trong đó, có 500 hội viên chính thức cùng hàng trăm quần chúng tích cực⁹.

Lúc này, hoạt động của Hội Thanh niên ở Quảng Châu (Trung Quốc) gặp nhiều khó khăn, Tổng bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên phải chuyển sang Hồng Kông để tiếp tục liên lạc với các Kỳ bộ trong nước. Để củng cố và tăng cường hoạt động của Hội, Tổng bộ quyết định triệu tập Hội nghị trụ bị để chuẩn bị cho Đại hội. Hội nghị trụ bị được tiến hành ở Hồng Kông (1-1929). Tham gia Hội nghị có Lê Hồng Sơn,

Lê Duy Điềm, Lâm Đức Thọ - đại biểu của Tổng bộ. Trần Văn Cung - Bí thư Kỳ bộ Bắc Kỳ; Nguyễn Sỹ Sách - Bí thư Kỳ bộ Trung Kỳ¹⁰. Tại Hội nghị này, các đại biểu đều nhất trí đưa vấn đề thành lập Đảng cộng sản để thảo luận. Ngày 23-1-1929, Hội nghị thông qua Án Nghị quyết nêu rõ mục đích và kế hoạch chuẩn bị cho việc tiến hành Đại hội chính thức sắp tới¹¹.

Sau Hội nghị trụ bị lần thứ nhất (1-1929), Nguyễn Sỹ Sách về nước cùng với các ủy viên trong Kỳ bộ hướng dẫn các cấp mở hội nghị đại biểu để triển khai Nghị quyết Hội nghị trụ bị của Tổng bộ Thanh niên. Dưới sự chỉ đạo sát sao của đồng chí Bí thư Kỳ bộ Trung Kỳ Nguyễn Sỹ Sách, tháng 3-1929, Đại hội đại biểu Kỳ bộ Việt Nam Cách mạng Thanh niên Trung Kỳ được tiến hành tại căn gác nhà của hội viên Nguyễn Thị Hồng (gần chợ Đông Ba, cạnh cầu Tràng Tiền Huế). Tham gia Đại hội có

Nguyễn Sỹ Sách, Nguyễn Thiệu, Nguyễn Lợi và gần 30 đại biểu các tỉnh Trung Kỳ. Đại hội đã lập đề án để đưa ra Đại hội Tổng bộ tại Hồng Kông tháng 5-1929, bầu Ban Chấp hành mới của Kỳ Bộ và cử đại biểu đi dự Đại hội Tổng bộ. Các đại biểu được bầu là Nguyễn Sỹ Sách - Bí thư Kỳ bộ, cùng các đồng chí Nguyễn Thiệu, Trương Quang Trọng, Võ Mai¹².

Thực hiện Nghị quyết của Đại hội đại biểu Kỳ bộ Việt Nam Cách mạng Thanh niên Trung Kỳ tháng 3-1929, Nguyễn

Sỹ Sách cùng các đại biểu Kỳ bộ Trung Kỳ đi dự Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ nhất Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên diễn ra tại Hồng Kông từ ngày 1 đến ngày 9-5-1929. Tham gia Đại hội có 3 ủy viên Hội Trung ương Chấp ủy (Lê Hồng Sơn, Lê Duy Điềm, Lâm Đức Thọ), 4 đại biểu Kỳ bộ Bắc Kỳ (Trần Văn Cung, Ngô Gia Tự, Dương Hạc Đĩnh, Nguyễn Tuân), 4 đại biểu Kỳ bộ Trung Kỳ (Nguyễn

Sau Đại hội lần I Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên tại Hồng Kông, Trung Quốc (5-1929), Nguyễn Sỹ Sách với tư cách là Bí thư Kỳ bộ Trung Kỳ, Ủy viên Hội Trung ương Chấp ủy Thanh niên được phân công về xây dựng Ban Vận động Hội nghị trụ bị tổ chức Đảng Cộng sản Việt Nam ở trong nước. Đến Vinh, Nguyễn Sỹ Sách cùng với các đồng chí Nguyễn Văn Hời, Nguyễn Ngọc Tuyết trong Kỳ bộ Trung Kỳ và Tỉnh bộ Nghệ đã xây dựng được một số cơ sở ở Thanh Chương, Vinh (Nghệ An).

Sỹ Sách, Nguyễn Thiệu, Trương Quang Trọng, Võ Mai), 3 đại biểu Kỳ bộ Nam Kỳ (Phạm Văn Đồng, Châu Văn Liêm, Trần Văn Phồng) và 1 đại biểu ở Xiêm (Võ Tông)¹³.

Tại Đại hội, trưởng đoàn đại biểu Kỳ bộ Bắc Kỳ Trần Văn Cung đọc báo cáo tham luận, phân tích những điều kiện khách quan và chủ quan của phong trào công nhân Việt Nam, vạch rõ quy mô và tính chất của nó để khẳng định trình độ giác ngộ, trình độ tổ chức của giai cấp công nhân Việt Nam đã trưởng thành đòi hỏi phải có một chính đảng để lãnh đạo phong trào cách mạng. Đoàn đại biểu Bắc Kỳ đưa ra đề nghị thành lập Đảng cộng sản nhưng chủ trương này không được Đại hội thông qua và bị Lâm Đức Thụ, Chủ tịch Đại hội phản đối kịch liệt. Vì vậy, đoàn đại biểu Kỳ bộ Bắc Kỳ đã bỏ Đại hội ra về. Mặc dù thiếu Đoàn đại biểu Bắc Kỳ, Đại hội vẫn tiếp tục họp. Đại hội bầu Trương Chấp hành ủy viên Hội gồm 7 ủy viên chính thức và 4 ủy viên dự khuyết, trong đó có cả những người có mặt và vắng mặt ở Đại hội.

Các văn kiện của Đại hội¹⁴ đã có bước tiến trong việc khẳng định rõ rệt hơn tính chất cộng sản nhưng vẫn còn cho rằng: Những điều kiện để thành lập một đảng thật Bônsovic chưa thuận lợi và chủ trương trước mắt cần lo cải tổ Hội rồi mới đặt vấn đề thành lập Đảng Cộng sản. Điều đó cho thấy Đại hội đã không đáp ứng được yêu cầu cấp bách của những chiến sĩ tiên tiến của Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên, thể hiện trong lập trường các đại biểu Bắc Kỳ.

Sau Đại hội, Nguyễn Sỹ Sách với tư cách là Bí thư Kỳ bộ Trung Kỳ, Ủy viên Hội Trương Chấp ủy Thanh niên được phân công về xây dựng Ban Vận động Hội nghị trừ bị tổ chức Đảng Cộng sản Việt Nam ở trong nước.

Đền Vinh, Nguyễn Sỹ Sách cùng với các đồng chí Nguyễn Văn Hối, Nguyễn Ngọc Tuyết trong Kỳ bộ Trung Kỳ và Tỉnh bộ Nghệ An đã xây dựng được một số cơ sở ở Thanh Chương, Vinh (Nghệ An). Ngày 28-7-1929 đồng chí Nguyễn Sỹ Sách, Nguyễn Văn Lợi bị thực dân Pháp bắt¹⁵.

Toà đặc biệt của Toà án Nam triều thành phố Vinh đã xét xử 45 chiến sĩ yêu nước và cách mạng, trong đó có nhiều người lãnh đạo các cấp của tổ chức Thanh niên. Thực dân Pháp đã kết án tử hình vắng mặt 7 người, trong đó có lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc và khép án khổ sai chung thân 5 người, trong đó có Nguyễn Sỹ Sách¹⁶.

Là một trong những lãnh đạo cốt cán của phong trào cách mạng ở Trung Kỳ, Nguyễn Sỹ Sách bị thực dân Pháp đày ở Nhà ngục Lao Bảo. Đây là nơi đã diễn ra cuộc đấu tranh mới của người chiến sĩ kiên cường bất khuất Nguyễn Sỹ Sách. Cuộc đấu tranh của tù chính trị trong nhà ngục Lao Bảo ngày càng quyết liệt. Đồng chí lãnh đạo cuộc đấu tranh ở Lao Bảo; tổ chức, động viên anh em tù giữ vững khí thế cách mạng, kiên cường đấu tranh chống chế độ lao tù hà khắc, đòi thả những người mới bị bắt. Trong cuộc đấu tranh trực diện trong nhà ngục Lao Bảo, đồng chí nói bằng tiếng Pháp đanh thép vạch rõ bản chất tàn bạo của bọn chúa ngục, bản chất tàn bạo của chính quyền thực dân...

Lo sợ trước khí phách của Nguyễn Sỹ Sách, chúng đã bắn đồng chí vào chiều tối ngày 19-12-1929.

Nhận được tin về sự hy sinh anh dũng của đồng chí Nguyễn Sỹ Sách, Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên đã yêu cầu tới tổ chức Hội trong cả nước làm lễ truy điệu, nêu gương sáng về tư tưởng, tinh thần và thành tích hoạt động của đồng chí: “Đồng chí Nguyễn Sỹ Sách (tên ngoài

là Phong) bị bắt đày chung thân tù Lao Bảo, vận động phá ngục không may bị lộ đã bị bắn ngày 19-12-1929. Chết rồi, thương ôi”. “Đồng chí là một người trong đoàn thể. Đồng chí làm cách mạng cho đến khi bị bắt và bị đày mà cũng kiên quyết làm cho đến chết mới thôi”. “Vậy các đồng chí ở đâu đều phải làm lễ truy điệu”¹⁷.

Tinh thần chiến đấu bất khuất của đồng chí Nguyễn Sỹ Sách đã cổ vũ mạnh mẽ các chiến sỹ trong lao tù tiếp tục đấu tranh giữ vững ý chí chiến đấu tin tưởng vào ngày tháng thắng lợi của cách mạng.

Nguyễn Sỹ Sách hy sinh lúc mới 24 tuổi, đang tràn đầy nhiệt huyết cách mạng, thời điểm phong trào yêu nước Việt Nam đang có những chuyển biến mạnh mẽ theo khuynh hướng cách mạng vô sản mà đồng chí là một trong những yếu nhân của phong trào cách mạng Trung Kỳ đã có đóng góp quan trọng. Nguyễn Sỹ Sách đã hoạt động tích cực trong quá trình tuyên truyền, vận động hội viên của các tổ chức với tinh thần “Cốt làm cách mạng đến cùng và chống hết mọi kẻ thù của cách mạng. Ai cũng vậy, đã nhất tâm làm cách mạng là người đã nhận ra lẽ phải, thường đúng không trước thì sau”¹⁸. Chỉ sau 1 tháng đồng chí bị bắt, sự ra đời *Bản Tuyên đạt* thành lập Đông Dương Cộng sản liên đoàn (9-1929) - đánh dấu bước chuyển biến mạnh mẽ về tư tưởng chính trị của Tân Việt Cách mạng Đảng, để đến cuối tháng 12-1929 đã hoàn tất quá trình thành lập Đông Dương Cộng sản liên đoàn. Đây là một trong ba tổ chức cộng sản tiền thân của Đảng Cộng sản Việt Nam.

Đảng Cộng sản Việt Nam được thành lập trên cơ sở hợp nhất các tổ chức cộng sản (đầu năm 1930) là thành quả của cả một quá trình đấu tranh đầy quả cảm, hy sinh của cả một thế hệ thanh niên Việt Nam yêu nước, trong đó có

Nguyễn Sỹ Sách. “Có thể nói rằng cuộc cách mạng giải phóng dân tộc nước ta chủ yếu do thế hệ trẻ được Nguyễn Ái Quốc giáo dục và rèn luyện, khởi xướng và tiến hành. Và thế hệ trẻ đã không phụ lòng tin cậy của lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc”¹⁹.

1. Ngày 14-7-1928, đổi tên thành Tân Việt Cách mạng Đảng (gọi tắt là Tân Việt) - Theo: Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2002, T.1, tr. 632

2. Xem: Tiểu ban Nghiên cứu Lịch sử Đảng Tỉnh ủy Nghệ An: *Nghệ An- Những tấm gương cộng sản*, Nxb Nghệ An, T.1, tr. 109

3. Ngoài đồng chí Hồ Tùng Mậu, học viên còn được tiếp xúc với các đồng chí Trương Văn Lĩnh và Hoàng Đen, Nguyễn Công Thu, Bùi Ngọc Thành là những cán bộ tổ chức, liên lạc phục vụ lớp học

4. Xem: *Danh nhân Nghệ An*, Nxb Nghệ An, 1998, T. 1, tr. 465

5, 9, 10, 13, 15. Theo: *Lịch sử Biên niên Đảng Cộng sản Việt Nam*, Nxb CTQG, H, 2007, T. 1, tr. 221, 246, 237, 249-251, 278

6, 7, 14. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2002, T. 1, tr. 85-86, 85, 96-125

8, 17. Theo: *Danh nhân Nghệ An*, Nxb Nghệ An, 1998, T. 1, tr. 466, 467

11. Xem Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2002, T. 1, tr. 87

12. *Lịch sử Biên niên Đảng Cộng sản Việt Nam*, Nxb CTQG, H, 2007, T. 1, tr. 246-247

16. Viện Nghiên cứu chủ nghĩa Mác- Lênin và tư tưởng Hồ Chí Minh: *Hồ Chí Minh-Biên niên tiểu sử*, Nxb Thông tin lý luận, H, 1992, T. 1, tr. 312

18. Theo Tư liệu lưu trữ của Ban Nghiên cứu Lịch sử Đảng Nghệ-Tĩnh, ký hiệu 1750III

19. Xem: Phạm Xanh: *Nguyễn Ái Quốc với việc truyền bá chủ nghĩa Mác ở Việt Nam (1921-1930)*, Nxb CTQG, H, 2009, tr. 267.